

УДК 796.071.4:37.014(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.5/27.204522>

Тетяна ХОМА,

orcid.org/0000-0002-9458-4056

кандидат педагогічних наук, асистент кафедри фізичного виховання
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) tetanahoma@gmail.com

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ РЕФОРМ

У статті з'ясовано специфіку діяльності вчителів фізичної культури в контексті освітніх реформ. Розглянуто нормативно-правову базу, зокрема Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепцію «Нова українська школа». Вказано на перелік компетентностей, «Про стандартом вищої освіти за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Дано характеристику низці наукових розвідок з означеної проблеми, в яких висвітлено педагогічні умови формування у здобувачів освіти професійної компетентності, педагогічні технології навчання, що застосовуються в освітньому процесі, інноваційну професійну діяльність вчителя фізичної культури. Проаналізовано діяльність учителя фізичної культури, що спрямована на виконання конкретних освітніх завдань в галузі фізкультури й спорту та має свої особливості, як-от місце проведення уроку, використання спеціальних засобів фізичної культури й спорту, систематичне спостереження за виконанням завдань з метою запобігання травмам і перевантаженням, формування у здобувачів освіти здорового способу життя, виховання свідомого ставлення до збереження життєво важливих функцій організму.

Метою статті стало з'ясування специфіки діяльності вчителів фізичної культури. Для реалізації мети проведено анкетування зі студентами спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» і встановлено їх ставлення до майбутньої професійної діяльності. Визначено особливості діяльності вчителя фізичної культури, індивідуального його стилю, особистісних якостей педагога, серед яких громадянська свідомість, патріотизм, чесність, відданість справі, відвага, працьовитість, гнучкість та інші морально-етичні чесноти. Акцентовано увагу на дотриманні учителями фізичної культури принципу педагогіки партнерства, що закладена в основу Концепції «Нова українська школа».

Запропоновано типи нестандартних уроків фізичної культури: подорожі в країну Спортландію, квести; бінарні, інтегровані з уроками історії чи літератури, змагання. Перспектива подальших досліджень вбачається в з'ясуванні дидактичних особливостей уроку фізичної культури.

Ключові слова: вчитель фізичної культури, компетентності, освітній процес, педагогічна діяльність.

Tetyana KHOMA,

orcid.org/0000-0002-9458-4056

Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant at the Department of Physical Education
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) tetanahoma@gmail.com

PARTICULARITY OF THE ACTIVITIES OF THE PHYSICAL EDUCATION TEACHER IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL REFORMS

The article describes the particularity of the activities of physical education teachers in the context of educational reforms. The legislative framework is considered including: Laws of Ukraine "On Education", "On Higher Education", Concept "New Ukrainian School". Attention is paid on competences defined by the Higher Education Standard in the specialty 017 "Physical Education and Sport" for the first (Bachelor) level of higher education. A number of scientific researches on the identified problem are described, in which the pedagogical conditions of the formation of professional competence of the students, pedagogical technologies of teaching. Those are used in the educational process and innovative professional activity of the teacher of physical education. The activity of the physical education teacher, aimed at solving specific educational tasks in the field of physical education and sport, has been presented. It also possesses such features: place where the lesson is conducted, usage of special means/facilities of physical education and sport, systematic monitoring of the fulfillment of tasks in order to prevent further injuries and overload, formation of the healthy lifestyle, nurturing a conscious attitude to preserve vital body functions.

The purpose of the article was to find out the specific activities of the teachers of physical education. In order to achieve this goal, a survey was conducted with the students of the specialty 017 "Physical Education and Sports" and their relation to the future professional activity was clarified. The peculiarities of the activity of the teacher of physical education, his/her individual style, his/her personal qualities are determined, among them: civic consciousness, patriotism, honesty, commitment to the job, courage, hard work, flexibility and others. Emphasis is placed on adherence to the principle of pedagogy partnership by the teachers of physical education, which is the basis of the Concept of the New Ukrainian School.

Types of non-standard physical education lessons are offered: trips to the country of "Sportland", quests which are integrated with history or literature lessons, competitions. The prospect of a further research is to find out the didactic features of a physical education lesson.

Key words: physical education teacher, competencies, educational process, pedagogical activity.

Постановка проблеми. Зміни в організації освітнього процесу, зумовлені ухваленням Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції «Нова українська школа», низки інших нормативно-правових актів, вимагають оновлених підходів до підготовки майбутніх фахівців галузі знань 01 «Освіта». З набуттям чинності Стандарту вищої освіти за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ключовими стають такі компетентності, якими має володіти випускник: інтегральна, загальні, спеціальні (фахові, предметні) (Стандарт, 2019: 6–7). Визначено цілі навчання: підготовка фахівців, здатних виконувати складні спеціалізовані завдання й розв'язувати практичні проблеми, що характеризуються комплексністю й невизначеністю умов, під час професійної діяльності у сфері фізичної культури й спорту або в процесі навчання (Стандарт, 2019: 5). У зв'язку з цим важливого значення набуває модернізація процесу підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Педагогічна діяльність таких фахівців має свої особливості, що обумовлені специфікою організації й проведення уроків і позааудиторних заходів з фізичної культури. Це визначило проблему означеної наукової розвідки.

Аналіз досліджень. Питання підготовки вчителів фізичної культури розглядали такі науковці, як Д. Балашов, Г. Безверхня, Т. Бугасенко, Р. Маслюк, Л. Никифорова, Н. Степанченко, О. Тимошенко, О. Шалар, Б. Шиян. Вони розкривають педагогічні умови формування у здобувачів освіти професійної компетентності, педагогічні технології навчання, що застосовуються в освітньому процесі, й особливості діяльності. Л. Никифорова визначає педагогічні умови формування професійної культури здобувачів освіти, серед яких «спрямованість змісту нормативних дисциплін у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання на формування в них професійної культури як соціокультурного феномена й особистісного новоутворення; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичного виховання навчальними тренінгами, зорієнтованими на формування професійної культури; залучення майбутніх учителів фізичного виховання до активної позааудиторної спортивно-ігрової діяльності, спрямованої на формування їхньої професійної культури» (Никифорова, 2017: 18). Дещо іншої позиції дотримується Н. Степанченко, яка зазначає, що окрім бездоганних фізичних і психічних кондицій учителю фізичної культури необхідна низка розвинутих здібностей і властивостей, зокрема таких, як педагогічний хист, схильність

до роботи з молоддю, прагнення працювати в галузі фізичної культури й спорту (далі – ФКіС). На думку науковця, вчитель фізичного виховання має володіти високою загальною та інтелектуальною культурою, моральною, правовою відповідальністю й естетичною вихованістю (Степанченко, 2017: 28).

Д. Балашов уточнює інноваційну професійну діяльність учителя фізичної культури й визначає її «як комплекс заходів, що зорієнтований на застосування в професійній діяльності вчителя фізичної культури інноваційних видів рухової активності (паркур, воркаут, скейтбординг, роликовий спорт, фітнес-програми (кросфіт, функціональне багатоборство, стренфлекс), які спрямовані на розвиток фізичних якостей особистості» (Балашов, 2018: 14).

Питання підготовки майбутніх педагогів фізичної культури в центрі дослідження Б. Шияна. На думку вченого, «перед учителем фізичної культури в школі стоїть проблема: зробити фізичне виховання процесом безперервної дії (навіть протягом такого короткого часу, як добовий цикл). Це означає, що вчитель не має права обмежувати свою діяльність якимись епізодичними заходами з фізичного виховання або лише час від часу залучати до цього процесу інших осіб. На порядок денний роботи вчителя час висуває питання про фізичне виховання школярів як систему загального обов'язкового навчання основ здоров'я й гігієнічного виховання. У зв'язку з цим постають питання: як організувати заняття з неуспішними учнями, ослабленими й тими, що мають відхилення від нормального стану здоров'я; як зробити уроки привабливими, щоб стимулювати самовдосконалення учнів; як пов'язати інтереси батьків і дітей у питанні фізичного виховання; які форми позаурочних занять коли бажано використовувати, щоб вони, з одного боку, стали продовженням уроку, а з іншого, – підготовкою до нього; як підготувати малят до шкільного режиму ще в стінах дошкільних закладів; як організувати роботу за місцем проживання; що робити з обдарованими дітьми, які прагнуть спортивної досконалості; як створити належну матеріальну базу; як залучити до фізичного виховання весь педагогічний колектив, медичних працівників і громадські організації, актив» (Шиян, 2006: 205). Сьогодні активізувалися наукові розвідки щодо особливостей організації уроків фізичної культури.

Мета статті – з'ясувати специфіку діяльності вчителя фізичної культури.

Вклад основного матеріалу. Дослідження щодо окресленої проблеми проводилися зі студен-

тами II курсу спеціальностей 014 «Середня освіта (фізична культура)» та 017 «Фізична культура і спорт» Державного вищого навчального закладу (далі – ДВНЗ) «Ужгородський національний університет». Лекційно-практичні заняття, індивідуальні бесіди зі здобувачами освіти, дискусії з окремих питань дали можливість з'ясувати розуміння ними майбутньої професійної діяльності.

В опитуванні взяли участь 36 респондентів. Студентам пропонувалося дати відповіді на такі запитання: 1) з вашого досвіду: чи відрізняються уроки фізичної культури від інших предметів у загальноосвітніх закладах? 2) на що слід звернути увагу під час проведення уроку? 3) якими специфічними якостями має володіти вчитель фізичної культури?

На перше запитання 98% респондентів чітко відповіли, що уроки фізкультури відрізняються від інших предметів; різниця була в місці проведення й кількості учнів. Відповідаючи на друге запитання, 68% зазначили, що слід звернути увагу на фізичний і моральний стан, а також стан здоров'я учнів; 29% респондентів – на добір вправ, решта – на сучасний інвентар. Цікавими виявилися відповіді на останнє питання: серед якостей учителя фізичної культури 29% назвали власну спортивну форму, 42% вказали на морально-етичні цінності, решта обрали об'єктивність, педагогіку партнерства з учнями.

Для ефективної підготовки майбутніх учителів фізичної культури нами вивчалися теоретико-методичні засади специфіки їхньої діяльності. «Особливості навчально-виховного процесу на уроках фізичної культури в основній школі пов'язані з відмінностями фізичного розвитку дівчат і хлопців, їхніми нахилами й потребами, умовами організації та проведення навчально-виховного процесу, кількістю учнів у класі залежно від типу навчального закладу (лицей, гімназія, навчально-виховний комплекс, профільна школа тощо)» (Васьков, 2013: 28–29).

Не менш важливим чинником є врахування провідних функцій: «формування різноманітних рухових умінь та навичок; інтенсивний розвиток рухових здібностей відповідно до сенситивних періодів підліткового віку; діагностично-прогностична функція, реалізація якої спрямована на визначення можливостей і здібностей кожного учня в поглибленому засвоєнні умінь і навичок у певному виді спорту або фізкультурної діяльності» (Васьков, 2013: 12).

Виходячи з цього, вчитель фізичної культури насамперед має добре володіти психолого-педагогічними компетенціями. З погляду О. Шалара,

«незалежно від виду діяльності її компонентний склад, як правило, однаковий. Крім мотиваційного виділяють перцептивний компонент, пов'язаний з відчуттями й сприйняттями (наприклад, спостереження за учнями); мнемічний, пов'язаний із запам'ятовуванням і відтворенням інформації; розумовий, пов'язаний з виконанням завдань, що виникають у процесі діяльності; імажинативний, пов'язаний з уявою, з придумуванням нових вправ; руховий, пов'язаний, наприклад, з показом фізичних вправ» (Шалар, 2015: 16). Своєю чергою Б. Шиян визначає педагогічні функції вчителя: конструктивну, організаторську, комунікативну й гностичну (дослідницьку) (Шиян, 2006: 210).

У Концепції «Нової української школи» сформульовано компетентності, одною з яких є екологічна грамотність і здорове життя: «Уміння розумно й раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя й здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя» (Концепція, 2016). Формування здорового способу життя існує поряд з екологічною грамотністю. Поєднання всіх компетентностей сприяє становленню сучасної молоді людини. Зрозуміло, що уроки фізичної культури, позакласні спортивні заходи повинні бути пріоритетними у формуванні здорової, морально сильної нації. Концепцією акцентується увага на впровадженні засад педагогіки партнерства, в основі якої – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Дотримання основних принципів цього підходу – повага до особистості, доброзичливість і позитивне ставлення, довіра у відносинах, діалог, взаємодія, взаємоповага, розподілене лідерство, соціальне партнерство є важливим критерієм оцінювання якості освітнього процесу (Концепція, 2016). Важливо, щоб діяльність учителя фізичної культури спрямовувалася на інтеграцію принципів педагогіки партнерства, формування в учнів активної життєвої позиції, здорового способу життя.

Не менш важливою особливістю вчителя фізичної культури є наявність індивідуального стилю, який виробляється постійною, сумлінною працею, самовдосконаленням. Дотримуємося думки Т. Бугаєнко: «Індивідуальний стиль професійної діяльності вчителів фізичної культури обґрунтовано як стійке інтегральне особистісно-професійне утворення, що містить комплекс інтелектуальних, мотиваційних, психічних якостей та обумовлюється індивідуально-своєрідним підходом до організації фізкультурно-оздоровчого,

спортивно-масового й оздоровчо-розвивального процесу в закладах освіти, а також до безперервного професійного розвитку й самореалізації» (Бугаєнко, 2018: 209). Педагогічний досвід автора статті показує, що індивідуальний стиль учителя повинен підкреслити його інтелектуальність в різних галузях науки, комунікативну здібність, здатність до самоаналізу й самовдосконалення.

Особливістю професійної діяльності вчителя фізичної культури є руховий компонент (необхідність демонстрації фізичних вправ, виконання фізичних рухів разом з групою, підстраховування учнів під час виконання вправ), тобто всебічна підготовленість учителя з видів спорту, передбачених шкільною програмою. Окрім того, учитель займається організацією роботи спортивних секцій, тренуванням збірних шкільних команд з різних видів спорту, плануванням загальношкільних фізкультурно-спортивних заходів, проведенням їх на належному рівні. Науковець О. Шалар визначає такі специфічні умови діяльності учителя фізичної культури: 1) психічна напруженість; 2) фізичне навантаження; 3) фактори довкілля, пов'язані з проведенням занять надворі. Додатковими чинниками психічної напруги вчителя є також необхідність перемикатися з однієї вікової групи на іншу, велике навантаження на мовний апарат і голосові зв'язки (Шалар, 2015: 19).

Підкреслимо, що неабияку роль у досягненні належних результатів освітнього процесу відіграють особистісні якості вчителя. Його громадянська свідомість, чесноти (патріотизм, чесність, відданість справі, відвага, працьовитість, гнучкість та інші), морально-етичні вчинки не можуть бути відокремлені від професійної компетентності. Г. Безверхня виокремлює особистісні якості й професійні здібності викладача. «До професійних здібностей викладача-фахівця з фізичного виховання належать наявність педагогічних здібностей; мотивація до роботи на своєму полі діяльності та задоволення такою роботою; добрий особистий фізичний стан, який дає змогу показати приклад виконання рухового завдання; достатньо високий рівень, який відповідає професійній підготовленості; особистісні властивості й зовнішні риси, що викликають симпатію у тих, кого навчають; типологічні риси, що характеризуються силою, рухливістю й врівноваженістю основних нервових процесів» (Безверхня, 2013: 66–67).

З цього приводу проводилися дискусії зі студентами, яким повинен бути портрет (міміка обличчя, погляд) ідеального вчителя. Відповіді засвідчили, що перевага надавалася щирому

погляду, доброзичливому виразу обличчя, привітній усмішці.

Безперечно, важлива в діяльності вчителя наявність спеціального приміщення чи території в умовах школи, а саме спортивний майданчик, спортивна зала, заняття на природі тощо; використання спеціальних засобів фізичної культури й спорту; систематичне спостереження за виконанням завдань з метою запобігання травмам; формування у здобувачів освіти здорового способу життя, виховання свідомого відношення до збереження життєво важливих функцій організму тощо.

Вважаємо, що вчитель фізичної культури має бути компетентним і в інших галузях науки. Він повинен мати знання з предметів соціально-гуманітарної підготовки, основами медичних знань, методикою застосування комп'ютерних технологій. Це сприятиме вдосконаленню його особистих якостей, розширенню світогляду. Вкрай необхідними є комунікативні вміння, що полягають у володінні державною мовою, іноземною мовою, а також дотриманні норм мовленнєвого етикету.

У процесі педагогічної діяльності вчитель, який постійно працює над самовдосконаленням, осучаснює методику роботи зі здобувачами освіти, характеризується як компетентний фахівець, що володіє педагогічною майстерністю. Хороший результат роботи вчителя фізичної культури виявляється в задоволеності учнів заняттями фізкультури, систематичним відвідуванням, належною поведінкою, досягненими результатами шкільного, обласного, всеукраїнського чи міжнародного рівня, хороших відгуках батьків.

Отже, вчитель має володіти сучасними технологіями навчання, які відрізняються від інших, урочних. Ми акцентуємо увагу на ігрових технологіях в межах початкової освіти, роботу в парах, ротаційних трійках тощо. Але нашим дослідженням підтверджується ефективність застосування інноваційних типів уроків за принципами доступності й індивідуалізації, міцності й прогресування. У залежності від вікових особливостей ефективними є уроки-подорожі в країну Спортляндію, уроки-квести, бінарні (інтегровані з уроками історії чи літератури), уроки-змагання. З метою реалізації антибулінгової програми вкрай важливо вчити учнів бачити досягнення своїх друзів, залучати до роботи в парах тощо. Тому підсумки (завершальна частина уроку) мають підбиватися з учнями за певною формулою, як-от: «Сьогодні я зумів...», «Мій товариш сьогодні показав...», «Радію за...». У цьому допоможе вчителю застосування технології успіху.

Висновки. Таким чином, розглянуто специфіку діяльності вчителя фізичної культури. Визначено умови, в яких проходять уроки, якості вчителя, сучасні тенденції в методах і формах роботи. Запропоновано деякі типи уро-

ків, акцентовано увагу на особистісних якостях учителя.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в з'ясуванні дидактичних особливостей уроку фізичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балашов Д. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до інноваційної професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; СумДПУ ім. А. С. Макаренка. Суми, 2018. 20 с.
2. Безверхня Г. Педагогіка фізичного виховання. Умань, 2013. 72 с.
3. Бугаєнко Т. Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури у процесі педагогічної практики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Суми, 2018. 354 с.
4. Васьков Ю. Теоретичні і методичні засади навчання фізичної культури учнів основної школи : автореф. дис. ... д. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)». Київ, 2013. 39 с.
5. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. / Верховна Рада України. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
6. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://vseosvita.ua/library/prezentacia-na-temu-nova-ukrainska-skola-76663.html>.
7. Никифорова Л. Формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання в процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2017. 26 с.
8. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, галузь знань 01 «Освіта / Педагогіка», спеціальність 017 «Фізична культура і спорт» : Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24 квітня 2019 р. № 567. Київ, 2019.
9. Степанченко Н. Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... д. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 40 с.
10. Шалар О. Практикум з педагогіки фізичного виховання : навчально-методичний посібник. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2015. 154 с.
11. Шиян Б. Теорія і методика фізичного виховання школярів Ч. II. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2006. 248 с.

REFERENCES

1. Balashov D. Pidhotovka maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kultury do innovatsiynoyi profesiynoyi diyalnosti. [Training of future physical education teachers for innovative professional activity]: abstract of dissertation of the Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04. Sumy: Sumy State University of A. S. Makarenko, 2018. 20 p. [in Ukrainian].
2. Bezverkhnya G. Pedagogika fizychnoho vykhovannya. [Pedagogics of physical education]. Uman, 2013. 72 p. [in Ukrainian].
3. Bugaenko T. Formuvannya indyvidualnoho stylyu profesiynoyi diyalnosti maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kultury u protsesi pedahohichnoyi praktyky. [Formation of individual style of professional activity of future physical education teachers in the process of pedagogical practice]: dissertation of the Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04. Sumy, 2018. 354 p. [in Ukrainian].
4. Vaskov Y. Teoretychni i metodychni zasady navchannya fizychnoyi kultury uchniv osnovnoyi shkoly. [Theoretical and methodical bases of physical culture teaching of secondary school pupils]: abstract of dissertation of Doctor of Pedagogics 13.00.02. M. P. Dragomanov National pedagogical university. Kiev, 2013. 39 p. [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrayiny "Pro osvitu" [The Law of Ukraine "On Education"]. Adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on 05.09.2017: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
6. Kontseptsiya "Nova ukrayinska shkola". [The concept of the New Ukrainian School.] Access mode: <https://vseosvita.ua/library/prezentacia-na-temu-nova-ukrainska-skola-76663.html>.
7. Nikiforova L. Formuvannya profesijnoyi kultury majbutnix uchyteliv fizychnogo vykhovannya v procesi faxovoyi pidgotovky. [The formation of professional culture future teachers of physical education during professional training]: abstract of dissertation of Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.04. State Institution "South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskiy", Ministry of Education and Science of Ukraine. Odessa, 2017. 26 p. [in Ukrainian].
8. Standart vyshchoyi osvity Ukrayiny: pershyy (bakalavrskyy) riven vyshchoyi osvity, haluz znan 01 Osvita / Pedagogika, spetsialnist 017 Fizychna kultura i sport [Standard of higher education of Ukraine: first (Bachelor) level of higher education, field of knowledge 01 Education / Pedagogy, specialty 017 Physical education and sports]. Approved and implemented by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine. №. 567. Kyiv, 2019 on 24.04.2019.
9. Stepanchenko N. Systema profesiynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannya u vyshchykh navchalnykh zakladakh. [Professional Training System of Future Physical Education Teachers in Higher Education Establishments]: abstract of dissertation of Doctor of Pedagogical Sciences. Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky, the Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnitsa, 2017. 40 p. [in Ukrainian].
10. Shalar O. Praktykum z pedahohiky fizychnoho vykhovannya: Navchalno-metodychnyy posibnyk. [Practicum on Pedagogy of Physical Education: A Training Manual]. Kherson: P.P. Vyshemyrskiy V.S., 2015. 154 p. [in Ukrainian].
11. Shiyani B. Teoriya i metodyka fizychnogo vykhovannya shkolnyariv Ch.II. [Theory and methods of physical education of schoolchildren. P. II]. Ternopil : The Educational Book. Bogdan, 2006. 248 p. [in Ukrainian].